
УДК 355.58+351.861

**РОЛЬ І ВАЖЛИВІСТЬ ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

ас. О.Г. Михалко

Сумський національний аграрний університет

Постановка проблеми:

Зростання кількості і розширення масштабів надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, які викликають значні матеріальні та людські втрати, роблять вкрай актуальною проблему забезпечення безпеки в природно-техногенній та екологічній сфері. Негативні тенденції, зокрема підвищення ризику виникнення надзвичайних ситуацій внаслідок антропогенного і техногенного впливу на території, значні матеріальні та соціальні збитки, пов'язані із збільшенням кількості надзвичайних ситуацій та їх масштабу, становлять загрозу національній безпеці в економічній, соціальній та екологічній сфері. В той же час показники ефективності існуючої системи цивільного захисту держави щодо попередження, протидії та захисту від надзвичайних ситуацій, незважаючи на постійне її реформування у структурному і нормативно-правовому аспекті, все одно знижуються. Рівень безпеки не набуває тенденції до росту. Серед безлічі видимих причин такого стану справ вирізняється і одна, на перший погляд, не особливо важлива – а саме, відношення соціуму до самого поняття «безпеки» та його неоднозначне трактування і, відповідно, витікаючи з цього, недосконалі підходи до реформування системи цивільного захисту в контексті рішення задач національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій:

У наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених розглядаються проблемні питання державного управління системами цивільного захисту.

Зокрема, одні вчені розглядають проблеми функціонування Єдиної державної системи цивільного захисту України, вказуючи на причини проблем в наявності недоліків у чинній нормативно-правовій базі, законотворчому процесі, недостатньому розвитку економічних механізмів регулювання техногенно-природної безпеки. До них можна віднести Доманського В.А., Храмкова В.Л., Труша О.О., Битяка Ю.П. В той же час інші дослідники серед основних причин недостатньої ефективності цивільного захисту держави розглядають недосконалість загальних підходів до його формування і побудови та визначення понять і тверджень у даній сфері. Серед них знаходяться такі науковці як Позняков О.І., Ізмалков В.І., Рибалкін М.М. та інші. Проблемам першої групи присвячено досить багато наукових робіт і публікацій, тоді як проблеми другої групи висвітлюються в меншій мірі, але значення в забезпеченні достатнього захисту населення і територій відіграють першочергове.

За дослідженнями, Доманського В.А., недосконалість нормативно-правового забезпечення діяльності у сфері цивільного захисту призводить до

неефективного виконання завдань щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, захисту населення і територій від їх наслідків. [1, с. 3-10]

На думку таких авторів як Храмов В.Л., Труш О.О. завдання і повноваження органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій визначені не в повному обсязі. Крім того, система управління процесами у сфері цивільного захисту потребує удосконалення. [2, с. 22-24]

Що стосується визначення понять і тверджень, то вони представлені нам в нормативно-правовій базі з питань цивільного захисту і екологічно-техногенної безпеки, однак часто піддаються сумніву та критиці і цьому є вагомі причини.

Одним з основних понять в цивільному захисті є поняття безпеки. На жаль, про суть і зміст поняття безпеки, існують неоднозначні уявлення і цьому поняттю даються різноманітні визначення. Різноманітність таких уявлень витікає з різносторонніх підходів до розгляду феномена «безпека» в широкому розумінні. Аналіз підходів, що зустрічаються найбільш часто в визначенні загального поняття безпеки і його суті наведений в роботах авторів Познякова О.І. і Рибалкіна М.М.. Важливим буде відмітити, що в розвитку загальної теорії безпеки в останній час намітився новий напрям – розгляд забезпечення безпеки (а особливо, коли мова йде про національну безпеку) через призму проблем і умов переходу держави до стійкого розвитку. [5, с. 16-18]

В контексті офіційного підходу, безпека визначається як захищеність інтересів (в тому числі і національних) від внутрішніх і зовнішніх загроз. Необхідно підкреслити, що важливу функцію щодо забезпечення захищеності населення та територій в мирний і військовий час покликана виконувати Єдина державна система цивільного захисту України (далі ЄДСЦЗ). [6, с. 29-31]

Так чи інакше, в свідомості багатьох вчених і спеціалістів в галузі безпеки, затвердилось розуміння шляхів вирішення теоретичних і практичних проблем забезпечення безпеки і захисту через заперечення небезпек в філософському значенні, через боротьбу із загрозами і небезпеками, наслідуючи парадигму захищеності.

Суть парадигми захищеності досить проста, вона виражається тезисом: «Я знаходжусь в безпеці тому, що своєчасно виявляю і попереджаю небезпеки і загрози». Необхідним передпоширенням при цьому є визначення загроз безпеці, сприйняття навколишнього світу через призму загроз і небезпек.

Увагу деяких дослідників привокуює, так званий аксіологічний (ціннісний) підхід до трактування поняття безпеки і захисту. У визначенні безпеки з позицій аксіологічного підходу, сформульованого О.І. Позняковим, змістовий акцент робиться на захищеності від збитків матеріальних і духовних цінностей, що належать суб'єкту. При цьому вважається, що матеріальні і духовні збитки можуть бути нанесені внаслідок зовнішніх дій з боку інших суб'єктів (особливо контр-суб'єктів, опонентів у боротьбі), дій самого суб'єкта (помилки, нерозуміння наслідків діяльності тощо), об'єктивних, тобто незалежних від

суб'єкта факторів, процесів (стихія, відмова техніки, економічна криза, війна). [6, с. 29-31]

Ця задача депо спрощується, якщо поняття «національна безпека» розглядати з точки зору аксіологічного (ціннісного) підходу. При цьому виділяється і приймається до уваги визначений якісний і кількісний набір цінностей в масштабі держави, який одночасно забезпечує його стійкий розвиток і національну безпеку.

Цінності, про які згадувалось вище, можуть мати різний характер і зміст. До їх числа відносяться: рівень життя громадян, суверенітет і територіальна цілісність країни, її соціально-економічний рівень розвитку, духовні цінності, інноваційні досягнення в науково-технічній і виробничій сферах, духовний рівень народу і його патріотичні прагнення, рівень розвитку в інформаційній сфері тощо.

За словами Ізмалкова В.І, зниження згаданих та інших цінностей є збитковим для держави і може бути коротко названо збитком. Збиток, як показує перелік наведених цінностей, має досить різноманітні фізичні вираження. Враховуючи цю обставину, виявляється доцільним збиток всіх видів виражати або у вартісних одиницях, або у відносних. У другому випадку необхідне знання критеріальних значень всіх основних ціннісних показників національної безпеки держави. [5, с. 16-18]

Цінності притаманні людині, суспільству і державі, в інтересах оцінки рівня безпеки і стійкого розвитку, можуть бути представлені у вигляді визначених інтегральних показників.

Наприклад, в системі національної безпеки і стійкого розвитку держави доцільно користуватись одночасно декількома інтегральними ціннісними показниками, такими як якість життя громадян, рівень інноваційних досягнень в науково-технічній і виробничій сферах та інші.

Погляди Познякова О.І. погоджується з можливими підходами до кількісної оцінки загроз і небезпек, яких зазнає система національної безпеки держави і Єдина державна система цивільного захисту, а також з оцінкою ефективності міроприємств і заходів щодо забезпечення безпеки і захисту. Важливо також відзначити, що аксіологічний підхід до оцінки національної безпеки по своїй суті наслідуює парадигму захищеності. [6, с. 29-31]

В Україні, починаючи з 1992 року, питання сталого розвитку стали предметом усвідомлення, вивчення і обговорення в колі науковців, політиків-практиків, представників громадськості. Але в цілому наші вчені торкаються переважно окремих аспектів цієї складної проблеми. І все ж можна вирізнити досить ґрунтовні праці таких вчених, як Б. Буркинський, С. Герасимова, Л. Круглякова, В. Кухар, О. Майданник, О. Осауленко, В. Степанов, О. Черкас, В. Шевчук.

Формування цілей статті:

У зв'язку із постійним зростанням значення Єдиної державної системи цивільного захисту у вирішенні задач національної безпеки держави вважаємо за доцільне розглянути основні підходи до формування ролі ЄДСЦЗ у системі національної безпеки з точки зору розширення спектру відомих принципів політики національної безпеки України в бік зміни її подальшої розбудови в напрямку забезпечення безпеки через концепцію стійкого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження:

Сьогодні забезпечення національної безпеки держави виражене в Стратегії національної безпеки. По суті Стратегія національної безпеки є базовим документом, який визначає систему стратегічних пріоритетів, мір і дій щодо розвитку системи забезпечення національної безпеки держави і підтримання її на необхідному в даних геополітичних і геостратегічних умовах рівні.

Серед основних принципів політики національної безпеки України виділяють:

- пріоритет захисту національних інтересів;
- пріоритет договірних (мирних) засобів при вирішенні конфліктів;
- своєчасність й адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;
- сумлінне виконання взятих міжнародних зобов'язань;
- послідовна реалізація політики позаблоковості з використанням в інтересах України механізмів міжнародної безпеки;
- чітке розмежування повноважень і скоординованої взаємодії органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;
- демократичний цивільний контроль над сектором безпеки та оборони - системою органів, які відповідають за забезпечення безпеки та оборони держави;
- професіоналізм, відкритість та прозорість у процесі формування і реалізації державної політики. [8, с. 3-4]

Неважко помітити, що здійснення політики національної безпеки не пов'язане прямо з принципом забезпечення безпеки через стійкий розвиток держави. Під стійким розвитком держави мається на увазі оновлення країни, модернізація економічних, виробничих, соціально-культурних структур, забезпечення виходу України на позиції країн активних учасників і лідерів світового процесу стійкого розвитку.

В свою чергу сталий світовий розвиток – це загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації.

При цьому в якості принципу забезпечення національної безпеки повинен прийматися оснований на раніше викладених нових наукових положеннях

принцип «безпека – через пріоритети стійкого розвитку». Для більш детального розширення поняття вважаю за необхідне виділити круг пріоритетів стійкого розвитку, а саме:

- підвищення якості життя громадян шляхом гарантування особистої безпеки та високих стандартів життєзабезпечення;
- економічне зростання, яке досягається перш за все шляхом розвитку національної інноваційної системи та інвестицій в людський капітал;
- розвиток науки, технологій, освіти, охорони здоров'я і культури шляхом закріплення ролі держави і вдосконалення державно-приватного партнерства;
- підтримка екології живих систем і раціональне природокористування, за рахунок збалансованого споживання, розвитку прогресивних технологій і доцільного відтворення природно-ресурсного потенціалу країни;
- підкріплення стратегічної стабільності і рівноправного стратегічного партнерства на основі участі України в розвитку багатополлярної моделі світоустрою.

Звернемо увагу, що ЄДСЦЗ найбільш пряме відношення і найбільш важливі задачі має щодо реалізації першого пріоритету стійкого розвитку. Таким чином, роль і значення структур Єдиної державної системи цивільного захисту в забезпеченні національної безпеки держави очевидні.

Поєднавши прийняті принципи політики національної безпеки з принципом забезпеченням безпеки через стійкий розвиток держави можна досягти функціонування структур цивільного захисту на засадах поєднання проблем безпеки із забезпеченням поступального інноваційно-стійкого збалансованого розвитку без катаклізмів і катастроф. Такий розвиток дозволяє мінімізувати кількісні і збільшити якісні параметри, фактори і джерела розвитку з дотриманням національних інтересів і національної безпеки. Важливою умовою втілення в життя нової цивілізованої парадигми, в рамках якої безпека і стійкий розвиток представляють єдину систему, єдине функційне ціле, є дотримання визначених принципів, які стосуються ризиків виникнення і реалізації деструктивних процесів і явищ в основних сферах людського життя. Ідентифікація, аналіз і оцінка ризиків в різних областях людської діяльності, їх класифікація по тим чи іншим ознакам, ранжування та інша систематизація представляє окрему, досить складну і достатньо важливу задачу. Виконанням цієї важливої задачі повинна займатись ЄДСЦЗ, формуючи крім того концептуально-теоретичні основи стратегії національної безпеки. Результатом виконання цієї задачі буде кількісна оцінка викликів, небезпек і загроз, які будуть супроводжувати перехід світової спільноти вцілому і України в тому числі до нової цивілізованої парадигми інноваційно-стійкого збалансованого розвитку.

Таким чином, переглянувши принципи політики національної стратегії України, в бік реалізації національної безпеки через сталий розвиток та реалізуючи нові підходи до поняття безпеки в оновленій Єдиній державній сис-

темі цивільного захисту, можливим є перехід від концепції «захисної безпеки» до концепції «стійкої безпеки», що забезпечить безпеку суспільства на довготривалому стратегічному перспективу.

Висновки з даного дослідження:

Сучасний стан розвитку цивілізації визнається небезпечно-нестійким, вважається, що забезпечити безпеку людства на найближче майбутнє в умовах такого розвитку неможливо. Необхідна побудова такої системи розвитку, в якій безпека могла б забезпечуватись через неруйнуючий стабільно-збалансований розвиток. Такого роду новий підхід до трактування поняття безпеки, а найголовніше, до реалізації проблеми її забезпечення, дає важливий напрям в розвитку теорії національної безпеки через розширення принципів політики національної безпеки і трансформації та реорганізації Єдиної державної системи цивільного захисту на основі широкого переходу до реалізації національної безпеки через концепцію сталого розвитку.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Доманський В. А. Деякі аспекти щодо удосконалення законодавства у сфері цивільного захисту України // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених. – Спец. Випуск. Ч. 2. – 2005. – С. 66-76.
2. Храмов В.Л. Цивільний захист у 21 столітті. // Безпека життєдіяльності. – 2010. - №12 (грудень). – С. 22-24.
3. Кондратьєв Я. Ю., Ліпкан В. А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. – К.: НАВС України, 2003. – С.3.
4. Труш О. О. Досвід побудови та функціонування систем цивільного захисту країн-членів Європейського Союзу Західної Європи / О. О. Труш // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. – Вип. 4(27). – С. 441–447.
5. Измалков В.И. Национальная безопасность в контексте устойчивого развития государства. // Военная мысль. – 2011.- №9 – С. 16-18.
6. Позняков А.И. Сравнительный анализ современных подходов к определению понятий национальной и военной безопасности. М.: Военно-философский вестник. - 2008. - №2. – С. 29-31.
7. Рыбалкин Н.Н. Философия безопасности. Учебное пособие.. - М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. - С.296.
8. Указ Президента України «Про стратегію національної безпеки України»: Офіційне видання. – К., 2007. – с. 3-4.